

ПРИЛИКЕ И СТАЊЕ КЊИЖЕВНЕ КРИТИКЕ

Писање вредносно **заоштреног** критичког текста, поготову текста с **негативним предзнаком**, а још више оног који садржи убедљив и систематичан поступак **демаскирања** и **сатирања** лажне вредности, очито има својих дражи. Демаскира се, наиме, **неутемељена идеја вредности**, „идеја“ која то и није, јер не проиходи из адекватне естетске остварености разматране творевине. Демаскирање те врсте равно је **укидању** лажне идеје, лажне представе.

Такав критички посао, осим занимљивости и вербалне **атрактивности** има и сврхе, но има је у правом и потпуном смислу тек у ситуацији која омогућује и извесну поларизацију. То је ситуација у којој се **напон** заоштреног критичког текста не сучељава искључиво с лажним вредностима недостатних, књижевноуметнички неостварених текстова. Реч би била о оним околностима у којима се догађа смена књижевних облика и структура — када, рецимо, један тип поетске творевине замиче у ропотарницу форми будући **испражњен** и ислужен у продуктивном, креативном смислу, а смењује га нови, или се нешто слично збива у прози, итд.

У овој другој ситуацији и функција и значај самог критичког текста су замашнији. Такав критички захват има и више изгледа да се довине озбиљније властите дискурзивно-аналитичке и текстуалне остварености.

Истовремено, реч је о текстовима који новој структури, новом **типу** творевине не крче пут на једноставан начин. Тешко да икада могу проћи без споменутих поларизација.

Но, постоји и она варијанта сходно којој такав текст не мора да има спољњу заоштреност наспрам књижевно minulог, већ своју функцију остварује имплицитно, радикалним и постојаним залагањем за нове вредности. Он тада има неку врсту упорности „тихе“ али безмерне воде. Његов принцип није **polemos** већ откривање, дискурзивна доградња, артикулација а, можда, с понајбољим примерима, и пројектовање нових уметничких пракси (структура, типова творевина).

То је врста текста која мене више занима но текст тзв. „негативне критике“. Али, и овај потоњи држим да има више сврхе онда када се бави појединачном књижевном творевином око које је такође могућа поларизација ставова. А она је, најчешће, могућа и вероватна ако разматрано дело показује како извесне **успеле**, тако и оне **неуспеле** „дрге“. У критичком тексту је тада на делу поступак — **процес разлучивања**

који даје понајвише плодних могућности да се здруже анализа и вредновање и пружа резултате не само од појединачног, већ и од општијег значаја.

Наравно, егземпларно неуспео текст, као повод и предмет испитивања, не пружа могућности за далекосежније критичке захвате. (Оне захвате што одређују горњи ниво критике.) Стога се често догађа да недостатан предмет анализе осујећује, поништава и **празни** саму анализу. . .

Осим једне такве могућности ваља рачунати и с могућношћу погрешног критичког наступа—приступа, с промашајем и грешком у критичком становишту. Наша књижевна историја памти и неке такве, готово **славне промашаје**, који су се као такви и исказали („потврдили“) тек у дијахронијској перспективи. Али је истина да постоје и егземпларно неуспеле књиге, неуспеле са свих и сваког становишта, којима време никако не помаже него безнадно одмаже.

ПОРЕДАК
КРИТИКА

* * *

У савременом литерарном контексту уочавају се извесни шири процеси, попут корелативирања прозног и поетског система, или феномени каква је све присутнија лирска фабулативност — готово доминантна карактеристика поетског текста, итд. Неке ствари (одлике) у том домену су, међутим, већ постале манир, већ су се кодификовале у тој мери да их је могуће опонашати — умножавати без превеликог напора.

До таквих умножавања и аналогних творевина и долази. Критика с негативним предзнаком у споменутим случајевима је умесна и потребна. Она брани стваралачку виталност и неисцрпеност **оригинала** коју копија и „умножавање“ управо желе да пониште, концентришући сву „пажњу“ и могућности на експлоатацију **нових конвенција**. То јест, појачавајући их и хипертрофирајући а, у ствари, заобилазећи сваки напор за досезањем аутономног облика, копије као да оспоравају и саму могућност стваралачки новог. (При томе је евентуална „инвентивност“ коју „копиисти“ знају да покажу најчешће пуки трик, **маска** којом би да препокрију испразност властитих „захвата“.)

Ако су, пак, уопштавања искустава и сазнања у простору прозе и поезије могућа, треба се запитати има ли могућности за оваква уопштавања и у простору новије критике, она којима би та критика сама била повод и предмет?

Верујем да их има, иако нико није сачинио какав њихов „преглед“.

Новија критика прошла је кроз период који би могао да се условно означи као период „сциентификације“ (термин Тараса Кермаунера). Тај период није окончан, али је првотно, често неодомерно одушевљење **сциентизмом** (највидније, могуће, у маниру и манији да се уз текст исцртавају сваковрсне табеле и графикони) умногоме минуло.

У току је — поједностављено речено — трагање за новим односима, сразмерама критичког текста и различитих његових извора, утицаја, релација и референци.

Ипак акумулирање знања било је ваљан почетак за новију критику и за сваког од њених аутора понаособ. Како поједине остварене, плодотворније критичке праксе данас показују, после махнитог читања/сазнавања и упознавања релевантних, махом страних теоријских постигнућа, критичких и научних концепата, уследио је период својеврсне критичке „кристализације“. Ми још не осећамо све консеквенце тог новог феномена, али се извесни темељнији ефекти ипак назиру.

Но, и оно акумулирање сазнања које још траје не би требало да буде само себи сврхом. Оно што је акумулирано као знање и посредовано искуство треба и **активирати**, и то на што **индивидуалнији начин**, барем када је о критици реч. Начин што **шири**, мање „користољубив“ (репродуктиван) и уско прагматичан.

То су услови за даље уобличавање продуктивних критичких пракси.

Овладавши одређеним теоријским и практичним нивоом, апсолвиравши неопходна предзнања и знања (а појмови за којима овде посежем намерно имају „школско“ сазвучје мада се примењују у свом ширем значењу), стекавши „оруђа“ властите анализе, критика треба даље да се богати не само посредством своје инвенције него, држим, мора да у одређеним ситуацијама проширује и властити предмет. (Наравно, не насилно већ сходно поводу и сврси.) Чак, онда када је то потребно и основано, мора да сагледа, поготову уколико разматрано литерарно дело није продукт интенција „неутралног естетизма“, не само појединачни, већ и све одговарајуће (његове) ближе и шире контексте.

Потребно је да га испитује **не само** у ужем, већ и у ширем медијском контексту, наспрам свеопште мреже значења и комуницирања, знаковности, знаковних система, користећи све то као **подлогу**, да га испитује и у најширем, цивилизацијском контексту.

Критика ваља да претражује како синхронизиске, тако и дијакронизиске везе; да посматра дело на фону свкупног језика и говора, писма, са свим импликацијама које су ту могуће.

Ово вероватно јесте једна врста апсолута, но тај апсолут није бесмислен.

Једноставно речено — простор и посао треба ширити а не сужавати. Академска одмереност, у бити својеврсни опрез, данас више није од превелике користи. То нам, међутим, пре потврђују смела теоријска и критичка постигнућа на другим странама но домаће прилике.

Наша критика учи како да „изневерава“ сопствене старе и нове конвенције, како да надиграва фиксирани предмет, опсег, значај, ограничено место и омеђену функцију у књижевној сфери и култури уопште. Она се **напреже**, не без сврхе, да освежи, да увећа, прошири свој смисао и споменуту функцију.

У најбољим примерима учи и како да одговара на питања која није сама предвидела и **планирала**, питања што ни су унапред задата као игра одгонетања утврђене загонетке. А и то — мислим да ћемо моћи да се сложимо — није мало, поготову када је реч о тако дискутабилном феномену, вазда подложном (и изложеном) сваковрсним захтевима, обавезивањима и оспоравањима што представљају трајни удес и значајно утичу на прилике и стање саме књижевне критике.

ПОВРАТА
ПОКРЕТА